
СОЦІОЛІНГВІСТИКА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811. 161. 2:81

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206498>

О. П. Матузкова,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри теорії і практики перекладу*

ЛІНГВОКУЛЬТУРА ЯК СИНЕРГІЯ МОВИ, КУЛЬТУРИ ТА СВІДОМОСТІ

Пропонована стаття присвячена дослідженню лінгвокультури як синергійного сполучення мови, культури та свідомості етносу. Зацікавленість сучасних лінгвістів вивченням проблем взаємодії зазначеної тріади в життєдіяльності суспільства зумовлює вибір теми статті та її актуальність, що визначається еволюцією лінгвокультурології як самостійної інтегративної дисципліни соціогуманітарного знання.

Ключові слова: культура, лінгвокультура, лінгвокультурологія, мова, свідомість, синергія.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Тема «Мова – культура – свідомість» беззаперечно належить до найважливіших гуманітарних проблем сучасності. Культура сьогодні розглядається як надскладна, інтегративна, хитка, цілісна система, що певним чином постає у вигляді інформаційної структури (Н. Аліференко, М. Бахтін, В. Біблер, В. Зінченко, Д. Мацумото, В. Оствальд, Дж. Хофстеде, Л. Вайт та ін.).

З безлічі наявних наукових трактувань культури особливо важливі й актуальні ті, у яких культура представляється як *система духовних цінностей* (М. Вебер, Г. Францев, М. Гайдеггер, Н. Чавчавадзе), *сукупність настанов і норм* (Т. Карвер, Ю. Лотман, В. Сагатовський, У. Томас, К. Віслер, Б. Успенський), *«діалог культур»* (С. Аверінцев, В. Біблер, Б. Успенський та ін.), *система знаків, у якій зашифровано соціальну інформацію* (Ю. Лотман, Т. Стефаненко), *знання/інформація, закріплені у свідомості людей* (В. Гуденаф, В. Степін). Отже, виділяються основні властивості культури: її системність, кумулятивність (культура є «пам'ять» – Ю. Лотман; «архів» – М. Фуко; «бібліотека» – У. Еко), знаковосимволічний характер, комунікативність, діалогічність і антиномічність (детальніше див. [15; 28]).

Усі численні визначення культури можна класифікувати за групами: описові, історичні, нормативні, психологічні, структурні, генетичні [1, с. 47-50], або підходами: описовий, ціннісний, діяльний, функціоністський, герменевтичний, нормативний, духовний, діалогічний, інформаційний, символічний, типологічний [11, с. 13-15]. Дозволимо собі тезово виокремити із цих визначень квінтесенцію культури, релевантну для розуміння та опису механізму взаємодії мови, культури і свідомості.

Культура не природна, але суттєво духовна. Головним і основним її об'єктом і суб'єктом виступає людина. Культура становить собою духовний досвід людини, окремих людських спільнот і всього людства в цілому. Зміст такого досвіду, передаваного з покоління в покоління, складають **ціннісні змісти** речей, процесів, явищ, норм та ідеалів, відносин і дій, ідей і думок, виражені в специфічних **знаках і знакових** системах (мовах культури). Культури «взагалі» не буває, оскільки кожна культура як **інформація**, що спільно використовується, носієм якої є індивід і/або соціальна група», як «набір способів соціальної практики, збережених у соціальній пам'яті колективу» [11, с. 17], конкретна, специфічна та неповторна. **Культура**, таким чином, виступає як складна, динамічна, гомеостатична (квазіжива) система небіологічної природи, яка містить сукупний досвід видового існування людини та забезпечує накопичення, відтворення і використання цього досвіду (паралельно з відтворенням видових ознак самої людини) (детальніше див. [13; 14; 15]).

Останніми десятиліттями в мовознавстві по-новому осмислюється і сутність мови, що розуміється як соціокультурний інтерсуб'єктний феномен, основні функції якого полягають у досягненні розуміння на соціальному рівні й у здійсненні соціальної комунікації як міжособистісної, так і міжкультурної. Виникають нові галузі лінгвістичного знання, безпосередньо сфокусовані на проблемі «Мова і Культура» – міжкультурна комунікація (70-і роки), лінгвокраїнознавство (80-і роки) та лінгвокультурологія (90-і роки). В таких дисциплінарних дослідженнях на рівні суттєвого аналізу мови доводиться, що не тільки мова визначається культурою, а й культура в багатьох своїх аспектах визначається мовою, радше, «конституюється» під безпосереднім її впливом. У широкому науковому дискурсі з'являється й обґрунтовується поняття лінгвокультури як невід'ємної частини будь-якої етнокультури, точніше, своєрідного продукту репрезентації фактів цієї культури в мові (М. Алефіренко, О. Матузкова, О. Селиванова та ін.).

Актуальність подібних лінгвокультурологічних досліджень безсумнівна. Динамічні обставини розвитку сучасних соціокультурних процесів та висвітлення в гуманітарних науках проблем, які виникають у зв'язку з цим, зумовлюють нагальну необхідність уналежнення теми «мова – культура – свідомість» до найважливіших загальномовознавчих проблем і задають нові вектори досліджень у цьому напрямі. Теоретичне осмислення принципів взаємодії ланок зазначеного ланцюга набуває важливого значення. Цим, зокрема, пояснюється і стрімкий розвиток антропологічно орієнтованих лінгвістичних наук і галузей знання, серед яких провідні позиції посідає лінгвокультурологія (М. Алефіренко, С. Воркачов, В. Воробйов, В. Красних, В. Маслова, О. Матузкова, А. Приходько, О. Селіванова, В. Телія тощо). Актуальність статті також увиразнюється посиленням інтегративних тенденцій у науковому пізнанні, еволюцією мовознавства, появою в його парадигмі нових *міждисциплінарних* напрямів, спрямованих на комплексне вивчення взаємодії мови, культури та свідомості, методологічні принципи яких в українській лінгвістиці починають активно розроблятися, обґрунтовуватись та затверджуватись.

Об'єктом дослідження є лінгвокультура як ключове поняття лінгвокультурології XXI століття. **Предметом** дослідження є динамічна, синергійна взаємодія складників лінгвокультури як феномену, відображена у відповідному науковому понятті і досліджена в теоретико-методологічному та прикладному аспектах. **Метою** роботи є опис механізму взаємодії зазначених фундаментальних категорій крізь призму сучасної лінгвокультурології. Поставлена мета зумовила виконання низки **завдань**, у межах яких було уточнено категорійний апарат сучасної

лінгвокультурології, визначено терміни «лінгвокультурологія», «лінгвокультура», «лінгвокультурема», «лінгвокультурний код», порівняно національно-культурну специфіку базових лінгвокультурних кодів англійської й української та інших фразеологічних систем, які відбивають лінгвокультурний світогляд певних етносів і яскраво ілюструють безперервний динамічний процес поєднання мови, культури та ментальності.

Мета, завдання і методологічна база дослідження зумовили необхідність застосування комплексу **загальнонаукових методів і операцій**, а саме: *спостереження, індукції та дедукції, аналізу і синтезу, таксономії та моделювання* для теоретичного осмислення, впорядкування, узагальнення, класифікації та опису як емпіричного матеріалу, так і структури і змісту досліджуваного феномену. Серед комплексу **спеціальних методів і операцій** у роботі використано *метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу* (для виявлення семантичного потенціалу номінативних одиниць), *метод зіставного аналізу* (для порівняння особливостей вербалізації лінгвокультурем), *елементи кількісного аналізу* (для об'єктивізації отриманих результатів та верифікації тенденцій функціонування досліджуваних лінгвальних засобів в мові). *Лінгвокультурологічні методи*, задіяні в роботі, містили *метод культурної інтерпретації* (для вивчення закономірностей утілення в семантиці мовних одиниць культурної інформації) та *інтроспективний метод* (для аналізу мовного матеріалу з метою виявлення його національно-культурної специфіки).

Матеріалом дослідження слугували дані тлумачних, лінгвокраїнознавчих та перекладних словників англійської мови, фразеологічних словників англійської та української мов, у яких найбільш яскраво вербалізується результат синергійної взаємодії складників лінгвокультури.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній уперше виокремлено квінтесенцію понять «культура» та «мова», релевантну для розуміння механізму взаємодії мови, культури і свідомості та актуальну для *сучасної* лінгвокультурології; розглянуто і проаналізовано механізм взаємодії зазначених фундаментальних категорій крізь призму лінгвокультурології; висвітлено статус лінгвокультурології на сучасному етапі еволюції гуманітарного знання, а також уніфіковано й описано базові складники понятійно-категорійного апарату цієї лінгвістичної дисципліни. **Новим** є визначення сучасної лінгвокультурології як царини мовознавства інтеграційного характеру, що перебуває в завершальній стадії становлення в якості самостійної лінгвістичної дисципліни і вивчає мову як феномен культури і культуру як феномен, створюваний мовою, у їхньому тісному взаємозв'язку з індивідуальною та колективною свідомістю. **Вперше** також обґрунтовано визначення лінгвокультури – ключового терміну сучасної лінгвокультурології – як комплексу мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смісловий простір мови певного етнокультурного співтовариства в результаті синергійного сполучення мови і культури, зафіксованого й освоєного певною етномовною свідомістю.

Теоретичне значення полягає перш за все у визначенні статусу лінгвокультурології в мовознавстві XXI століття та окресленні її об'єкту та предмету. У відповідності до вимог сучасного знання скореговано категорійний апарат цієї відносно молодій лінгвістичній дисципліни. Отримані нові дані поглиблюють знання про синергетичне спряжиння мови, культури та свідомості, мають вагоме значення для теоретичних узагальнень у царині лінгвокультурології та слугують фундаментом для подальших наукових розвідок. **Практична цінність** полягає у можливості

використання отриманих висновків і результатів у лекційних курсах, спецкурсах та на практичних заняттях із лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології, етнолінгвістики, загального мовознавства, етнопсихолінгвістики та соціолінгвістики. Практичні надбання дослідження можуть слугувати основою для укладання підручників і навчальних посібників, а також використовуватися при написанні наукових праць.

Виклад основного матеріалу. Важливим для сучасного мовознавства, як ми вже відзначали вище, є положення про те, що мова не тільки створюється культурою, а й сама відіграє визначальну роль у конструюванні її простору і часу. Такий комплексний, двобічний ракурс дослідження проблеми «Мова і Культура» лежить в основі лінгвокультурології як науки і стає визначальним методом пізнання в будь-якому лінгвокультурологічному дослідженні: «Мова не просто відбиває культуру, але інтерпретує її світ, створюючи ще одну реальність, у якій живе людина» [12, с. 237]. Культура, як стверджує автор наукового бестселера «Людина, культура, психологія» Д. Мацумото, впливає на структуру і функційне використання мови, а сама мова – як вияв культури – підкріплює наші культурні цінності і погляди на світ, здійснюючи, таким чином, зворотний зв'язок [16].

Концептуальне осмислення культури може відбуватися лише за допомогою мови, а «поліфункційне» осягнення мови – тільки через культуру. Культура – «корелят» мови й особистості [3;20;22], вона формує й організує «думку мовної особистості», мовні категорії та концепти [12, с. 249]. І оскільки культура – це продукт історичної колективної співтворчості минулих і сучасних поколінь (С. Трубецької), для її розвитку необхідний загальний для них «архів» (М. Фуко) культурних цінностей, накопичений у рідній мові, завдяки якому ці цінності передаються від покоління до покоління. Такий «ціннісно-смісловий простір мови» і є предметом лінгвокультурології ХХІ століття, об'єктом же виступає «мовна/дискурсивна діяльність, розглянута із ціннісно-сміслового погляду» [1, с. 16-17].

Саме тому в сучасній лінгвокультурології йдеться не стільки про подібність або відмінність обговорюваних тут феноменів, скільки про «синергійний континуум», синергійне сполучення мови, свідомості і культури, в якому провідним механізмом є мовна модель світу. Синергетика вбачає у мові активне середовище породження культурних універсалій і культурних цінностей. Культура як семіотизований культурний простір передбачає іменування всього, що входить в етнокультурний простір. Невід'ємною частиною будь-якої етнокультури стає лінгвокультура – синергійне сполучення мови і культури, зафіксоване та засвоєне певною етномовною свідомістю.

Оскільки культура в сучасних гуманітарних студіях представляється як інформація, а інформація, у свою чергу, також може бути описана як безліч дискретних одиниць, у тому числі й у вигляді мовних, то **лінгвокультуру** слід розглядати як систему мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смісловий простір мови в процесі пізнання дійсності певною лінгвокультурною спільнотою. Мовні знаки як засіб соціалізації створюють загальне для всіх членів такої лінгвокультурної спільноти значення, стаючи засобом комунікації. З виникненням таких знакових лінгвосистем формуються і започаткування культури, що утворюють згодом «ціннісно-сміслову домінанту будь-якої дискурсивної діяльності людини» [1, с. 274].

Говорячи про лінгвокультуру як культуру омовлену, озвнішнену в знаках мови, вчені розглядають знаки мови (у лінгвістичному розумінні цього терміна) як

тіла знаків мови культури (Д. Гудков, В. Красних, Ю. Лотман, В. Маслова, О. Селіванова, В. Телія та ін.). Знаковість, семіотичність є загальною категорійною властивістю мови і культури як систем. Знак як «двобічне ідеально-матеріальне утворення» виступає як замісник явищ ментальної та предметної сфер у процесі комунікації [5]. Тому поєднання мови, культури і свідомості неможливе без комунікації. Більше того, якщо мова впливає на наше мислення та погляди на світ і є основним інструментом, хранителем, передавачем культури, а культура впливає на мову і реально втілюється в ній, то саме комунікативна діяльність, на переконання багатьох учених, виявляється тією ланкою, в якій перетинаються та взаємодіють мова і культура. Для цих дослідників очевидним є той факт, що учасники комунікації виступають як інтерпретатори культурних і мовних знаків, що використовуються в різних соціальних контекстах – суб'єкт комунікації завжди є суб'єктом мови і суб'єктом культури (М. Бахтін, В. Зінченко, В. Красних, В. Маслова, Ч. Морріс, Ю. Степанов, В. Телія, А. Уфимцева та багато інших).

Цей постулат вважаємо одним із фундаментальних для лінгвокультурології в її сучасній когнітивно-дискурсивній парадигмі. *Homo Loquens* (людина мовець) уявляється як єдність *Homo Sapiens* (людина розумна, представник роду людського) і *Homo Litteratus* (людина культурна) [10]. І тому загальним предметом усіх напрямів лінгвокультурології (фразеологічного, лінгвоконцептологічного/логіко-лінгвістичного, лексикографічного, лінгводидактичного, етнопсихологічного) й аспектів (діахронічного, порівняльного, ситуаційного, когнітивного, семантичного, дискурсивного) вважаємо вивчення культурної семантики мовних знаків, що формується при взаємодії мови, культури та свідомості.

Отже, культура нерозривно зв'язана зі свідомістю етносу. В кожній культурі своя ментальність, і вона вчить нас того, хто ми є [18, с. 33]. Цей конгломерат відбивається в мові і нею ж створюється. Звідси й унікальність, неповторність лінгвокультури кожного народу. Так, на відміну від англійської, російська та українська мови сповнені неозначено-особовими і безособовими конструкціями. Граматичні структури цих мов відбивають культурні відмінності наших народів. У британській та американській індивідуалістських культурах, де інтереси індивіда переважають над інтересами групи, головний акцент ставиться на особистості, її ініціативності та контролі над власною долею, незалежності й особистій відповідальності: *God helps those who help themselves; Where there is a will, there is a way; Stand on your own two feet* [29;32]. Тому для англійської мови характерні персоніфіковані конструкції з підметом – живим і неживим агентом дії (*The report says..., The air crash killed..., I am cold*). У російській же колективістській культурі інтереси індивіда підпорядковані інтересам групи, і людині не властиво представляти себе як активно діючого індивіда, що, до речі, знімає відповідальність за те, що відбувається: *Чему быть, того не миновать; Человек предполагает, а Бог располагает; От судьбы не уйдешь; На роду написано*. Звідси прагнення російської мови до безособовості й неозначеності, коли не суб'єкт робить щось стосовно об'єкта (що-небудь або кому-небудь), а, навпаки, що-небудь робиться стосовно суб'єкта (*В докладе сообщается..., В результате авиакатастрофы погибли..., Мне холодно*). В цій особливості граматики російської мови, як зауважує С. Тер-Мінасова, вбачають фаталізм, ірраціональність, алогічність і страх перед непізнаним, агностицизм російського народу. Дійсно, якщо європейські казки починаються зі слів «Одного разу король виростив дерево у своєму саду», російський оповідач почне казку словами: «Одного разу в королівському саду виростило дерево». Російська мова в

такий спосіб відбиває тенденцію розглядати світ як сукупність подій, що не піддаються людському розумінню, підкреслює дії вищих потойбічних сил і приховує людину як активного діяча за пасивними та безособовими конструкціями» [23, с. 214]. Відзначимо, що те ж саме спостерігається й у частково колективістській українській культурі та відбивається в мові.

Мовні знаки як засіб не тільки соціалізації, а й інкультурації та ідентифікації конструюють загальне значення для всіх членів певної лінгвокультурної спільноти, що є унікальним у межах лінгвокультури цього етносу: *бюро знахідок – lost property office, стрілка годинника – clock hand?* Вислів *лити воду* в тій або іншій формі наявний в усіх мовах. Вода – найдешевша з рідин, несумлінні торговці розбавляють нею вино або молоко, а несумлінні оратори розбавляють свої промови пустопорожньою балаканиною. Однак таке порівняння марнослів'я з водою навряд чи буде зрозумілим мешканцям пустелі, для яких вода дорогоцінна, а дзюрчання води – символ високої поезії. При тотожності понять образи свідомості, тобто сукупність знань про предмет або ситуацію, виявляються хибноідентичними.

У лінгвокультурології мовні одиниці з яскравим культурним забарвленням отримали назву **лінгвокультурем** (порівн. *реалії* в лінгвокраїнознавстві та перекладі). Лінгвокультурема може бути виражена словом, словосполученням, цілим текстом. На відміну від просто слова, яке акумулює власне мовне уявлення (мова плюс свідомість), лінгвокультурема, поряд із таким мовним уявленням, має і тісно пов'язаний із ним культурний зміст. Взаємозв'язок свідомості, мови, культури та етносу здійснюється за допомогою значення – точкою перетину цих чотирьох феноменів.

Вокабула лінгвокультурем містить **соціокультурну конотацію** – додаткові відтінки значень слова, які зумовлені особливостями культури (культурні конотації) і суспільного чи соціального життя (ідеологічні, політичні конотації). Саме за допомогою таких конотацій і здійснюється діалог між мовою та культурою. Так, наприклад, англійцям зовсім не зрозумілі конотації, закріплені у нас за словом *свиня*. У них ця тварина асоціюється не стільки з брудом і поганими манерами, скільки з непомірним споживанням їжі. І коли герой роману Дж. Арчера «*First Among Equals*», молодий аристократ, звертається до своєї не менш аристократичної дружини і говорить, що заздрить їй, бо вона їсть *like a pig*, він зовсім не намагається її образити. Він просто має на увазі, що вона багато їсть, не обмежуючи себе (цитуються за [21, с. 361]). Українською фраза «ти їси як свиня» відноситься до людини, яка споживає їжу неакуратно, з відразливою жадобою [27;30].

Словникова пара *generalize, generalization* і її українські перекладні відповідності *узагальнювати, узагальнення* також є хибноідентичними еквівалентами внаслідок різних соціокультурних конотацій. В українській і російській мовах ці слова мають позитивний відтінок (у висловлюванні *Не узагальнюй!* – злегка іронічний). В англійській лінгвокультурі з властивими їй домінантними цінностями, що виражені лінгвокультуремами *common sense, rationality, practicality, antiintellectualism* [15], відповідні варіанти нерідко мають негативне значення – *почишати з висновками (to generalise – to say that a particular fact is true of all men even though you have only seen a few examples of this fact: The research was carried out on a very small number of patients and one shouldn't generalize too much* [31, с. 1238]).

У сучасних дослідженнях лінгвокультурологічного напрямку вчені все більше звертаються і до поняття «**лінгвокультурний код**» – системи лінгвокультурем, об'єднаних тематичною спільністю. Зазвичай лінгвокультурні коди (ЛКК)

виокремлюються відповідно до кодів культури: антропний, соматичний, фітонімічний, просторовий, темпоральний (часовий), природний, ситуативний або поведінковий, предметний, духовний, харчовий, колірний та зоосемічний (зооморфний) (О. Гаврилович, І. Привалова, М. Ковшова та ін.)

Особливу роль при трансляції культурно-національної свідомості народу і його ідентифікації відіграє фразеологічний склад мови, оскільки в образному змісті його одиниць відбито культурно-національний світогляд. У семантику фразеологізму входить і культурна семантика, або культурна конотація [4; 24; 26], що створюється відношенням фразеологізму до предметної області культури. Тобто «фразеологізм виконує як мовну, так і культурну функції, не лише передаючи інформацію, а й транслуючи стереотипні уявлення певної культури» [8, с. 69]. Тому сучасна лінгвокультурологія в одному зі своїх напрямів зорієнтована на розкриття особливостей відображення взаємозв'язку культури, мови та свідомості у фразеологізмах, виявлення способів кодування соціокультурної інформації в семантиці фразеологізмів. Особливої актуальності набуває власне розкодування цієї інформації через співвіднесення з кодами культури (див., напр. [25, с. 5]). У лінгвокультурній фразеології **лінгвокультурний код** розглядається перш за все як система символів, об'єднаних тематичною спільністю, що мають єдину образну основу, виконують знакову функцію і закріплені за мовними десигнаторами, об'єднаними в лексико-фразеологічне поле [7, с. 3].

Найбільш упорядкованою та валідною у сучасній лінгвокультурології вважаємо класифікацію ЛКК Л. Савченко, яка параметризує ЛКК (етнокоди) на субстанційні (антропний, соматичний, зооморфний, фітоморфний, предметний, природний), концептуальні (спатіальний, темпоральний, геометричний, колоративний, квантитативний, мороріальний, каузативний, аксіологічний, кваліфікативний) і вербальний [19, с. 92-93, с. 125]. Субстанційні коди культури виокремлюються на основі спільності плану вираження – матеріальної природи знаків, які складають код, концептуальні – на основі смислової спільності елементів (концептів, ідей, мотивів), які можуть співвідноситися з різними матеріальними втіленнями смислу (рослинний, тваринний, харчовий тощо). Будь-який концептуальний код одночасно може втілюватися в кількох субстанційних кодах.

ЛКК – це унікальний етнічний «колірний», «рослинний», «аніمالістичний» тощо погляд на світ, він є своєрідною системою координат, якою не свідомо користуються представники тієї або іншої культури. У стислих рамках статті розглянемо в порівняльному аспекті лише кілька яскравих прикладів унікальності базових лінгвокультурних кодів.

Фітоморфний/рослинний ЛКК – це сукупність назв рослин і їхніх частин, що позначають об'єкти світу флори, їхні особливості та передають функційно вагомі культурні смисли. Наприклад, в українській лінгвокультурі *лоза* – гнучка (*Хилку лозинку і снігур зігне*), *верба* – дуплиста, здатна до регенерації (*Верба – що лугова трава: її викосиш, а вона знову виросте*), *бук* – твердий і міцний (*Коло бука велика мука*) [6, с. 420]. Про гарну та вродливу дівчину українці скажуть *як маків цвіт*, англійці – *as fair as a lily/rose*. У фразеологізмах із семантикою фізичного нездоров'я самотність виявляють флороніми *лимон* в українській і російській та *апельсин* – в англійській фразеологіях: *Sucked orange* – *выжатый лимон* (*відсутність духовних сил*), *вичавлений лимон* (*фізично нездоровий*) [27]. Щоб розповісти про свої почуття, китайці дарують своїм коханим півонії, індуси вважають символом любові жасмин, французи – королівську лілію, росіяни – ромашку. В японській лінгвокультурі

кохання символізує червона слива, пелюстки якої цвітуть рожевим квітом: *Якщо ти не повернешся,/ Мій милий,/ Я дім за ніч на храм перетворю/ І вирву з коренем у саду/ Деревце сливи* (Йосано Акіко) [цит. за: 2, с. 412].

У **зооморфному/зоосемічному ЛКК** відображено самобутні уявлення лінгвокультурної спільноти про світ тварин та інших живих істот: *чорна корова та молоко біле – black hen lays a white egg; біла ворона – black sheep, odd fish, black swan; знайся кінь з конем, а віл з волем – geese with geese and women with women ; джмелі гудуть у голові - to drink till pink elephants* [27; 29; 30]. Популярний символ кохання в Китаї – *метелики*, шлюбу – *качки-мандаринки*. Британський символ любові та міцного шлюбу – *горлиця* (герої Шекспіра клянуться у вічній любові, порівнюючи себе з горлицями). У Японії, як і в Україні, шанують *лелек*. Також за давнім японським повір'ям *зозуля* – єдиний птах, здатний літати до країни мерців і повертатися на цей світ. Саме її голосом душі померлих спілкуються з живими: *Чому я так люблю/ Зозулі співи?/ Адже лише печалі/ Її невтішний голос/ Сиротливий* (Отото-Але Саканоє) [цит. за: 2, с. 73].

Вагоме місце в кодуванні історично-культурного досвіду етносу посідає **колоративний ЛКК** як відображення національно-культурної своєрідності семантики колоронімів у результаті лінгвокультурної інтерпретації колірною простору: *чорні заздрощі – green envy, заздрість з жовтими очима – green-eyed monster (jealousy); до білого волосу – till one grows grey; жовтороте пташеня – a green horn; to drink till all is blue – допитися до зеленого змія або білої гарячки* [27;29;30]. Японці споконвіку вдягали на себе під час трауру верхнє кімоно темно-лілового(фіолетового) кольору: *Хто із закоханих/ Вбрання темно-лілове/ Наважиться на людях одягти,/ Якщо один/ Загине від любові?* (невідома поетеса) [цит. за: 2, с. 268].

Говорячи про етнічний «колірний погляд» на світ, дослідники відзначають, що для американців найбільш частотними є *синій, червоний, зелений* кольори. У російській мові безумовним лідером є *червоний*, за ним ідуть *зелений, чорний, жовтий*. В англійській мові червоний колір рідко пов'язаний із позитивними асоціаціями, тому слово *red*, як правило, використовується з негативною оцінкою [17, с. 183-185]. Українська дослідниця лінгвофраземної аксіології Ж. Краснобаєва-Чорна стверджує, що в українській, російській, англійській та німецькій мовах найбільш продуктивними є такі кольори, як *чорний, синій, зелений, білий* [9, с. 217-218]. Дані нашого дослідження на матеріалі лінгвокраїнознавчих словників США та Великої Британії [33] довели, що у США найбільш частотними є кольоропозначення *white* (19%), *blue* (17%), *black* (13%), *red* (13%), у Великій Британії – *black* (24%), *blue* (17%), *white* (15%), *red* (15%). Дослідження 641 лінгвокультуремі у перекладних та тлумачних словниках виявило такі характерні для всієї англо-американської лінгвокультури лінгвоколоремі як *black* (25%), *red* (19%), *white* (13%), *blue* (11%), *green* (11%), *yellow* (6%), *brown* (6%) [29;32].

Висновки та перспективи дослідження. Кожна конкретна культура існує в нерозривній синергійній взаємодії мови, культури і свідомості, що забезпечує її самозбереження та самобутність при всіх змінах у нормативно-ціннісній і смисловій сферах. Це і є той «імунітет», який виробляє кожна з культур у процесі діалогу з іншими культурами та з «метакультурою» в цілому. Синергійне сполучення мови і культури, зафіксоване й освоєне певною етномовною свідомістю складає сутність лінгвокультури як феномену і як наукового поняття. Лінгвокультура як комплекс мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смисловий простір мови певного

етнокультурного співтовариства є ключовим терміном лінгвокультурології. Сучасну лінгвокультурологію визначаємо як царину мовознавства інтеграційного характеру, що перебуває в завершальній стадії становлення в якості самостійної лінгвістичної дисципліни і вивчає мову як феномен культури і культуру як феномен, створений мовою, у їхньому тісному взаємозв'язку з індивідуальною та колективною свідомістю. Інтегративний характер лінгвокультурології, яка базується на досягненнях психології, культурології, психолінгвістики, етнопсихолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокраїнознавства, лінгвосинергетики та інших наук, дає змогу найбільш повно описати багатогранне поєднання мови, культури та свідомості.

Література

1. *Алефиренко Н.* Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие. 2-е изд. М.: Флинта: Наука, 2012. 288 с.
2. *Бондаренко І.* Жага кохання. Антологія японської жіночої поезії (IV-XXст.). К.: Видавничий дім Д. Бураго, 2016. 512 с.
3. *Воробьев В.* Лингвокультурология: Монография. М.: РУДН, 2008. 336 с.
4. *Гаврилович О.* Зооморфный код культуры во фразеологии белорусского, русского и английского языков: сравнительно-сопоставительный анализ. *Філологічні трактати.* Т. 4. № 1. 2012. С. 23-28.
5. *Зинченко В., Зусман В., Кирнозе З.* Межкультурная коммуникация. От системного подхода к синергетической парадигме. М.: Флинта: Наука, 2007. 224 с.
6. *Калько В.* Українські паремії: семантика, синтактика, прагматика: Монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2019. 562 с.
7. *Киреева И.* Структурно-семантические и прагматические характеристики английского лингвокультурного кода «флора»: автореф. дисс.... канд. филол. наук. Самара, 2008. 22 с.
8. *Ковшова М.* Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 456 с.
9. *Краснобаева-Чорна Ж.* Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір: монографія. 2-е вид., випр. і доп. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 416 с.
10. *Красных В.* Система координат лингвокультуры сквозь призму НОМО LOQUENS. *Язык. Культура. Сознание.* 2005. С. 61-69.
11. *Маслова В.* Лингвокультурология: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Изд. центр «Академия», 2004. 208 с.
12. *Маслова В.* Ното lingualis в культуре. Монография. М.: Гнозис, 2007. 320 с.
13. *Матузкова Е.* Культура как ключевое понятие лингвокультурологии XXI века. *Наукові записки. Серія "Філологічна".* Острог: Видавництво національного університету "Острозька академія". Вип. 21. 2013.
14. *Матузкова Е.* Идентичность как продукт взаимосвязи языка, культуры и коммуникации. *Новые парадигмы и новые решения в современной лингвистике.* Кемерово, 2013. Вып. 2. С. 39-41.
15. *Матузкова Е. П.* Идентичность и лингвокультура: методология изучения: монография. Одесса: Издательство КП ОГТ, 2014. 333 с.
16. *Мацумото Д.* Человек, культура, психология. Удивительные загадки, исследования и открытия. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. 668 с.

17. Привалова И. Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации): Монография. М.: Гнозис, 2005. 472 с.
18. Рапай К. Культурный код: Как мы живем, что покупаем и почему. Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. 167 с.
19. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : Монографія. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
20. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
21. Сдобников В. Теория перевода: учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков. М.: ФСТ: Восток-Запад, 2007. 448 с.
22. Телия В. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
23. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация (Учеб. пособие). М.: Слово/Slovo, 2000. 624 с.
24. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: Посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.
25. Чибор І. С. Репрезентація міфологічного етнокоду культури в українській фразеології : автореф. дис.... канд. філол. наук. Чернівці, 2016. 20 с.
26. Szerszunowicz J. The Linguo-cultural Analyses of European Phraseological Units in a Contrastive Perspective. *Phraseology, Corpus Linguistics and Lexicography*. Japan: Kwansei Gakuin University Press, 2009. P. 115-132.

Словники

27. Англо-український фразеологічний словник. Уклад. К.Т. Баранцев. 2-ге вид., випр. К.: Т-во “Знання”, КОО, 2005. 1056 с.
28. Культурология. Энциклопедия. У 2-х т. Том 1 / Главный редактор и автор проекта С. Я. Левит. М.: Российская политическая энциклопедия, 2007. 1392 с.
29. Новый Большой Англо-Русский Словарь: В 3 т. Под общ. рук. Ю.Д. Апресяна. 6-е изд., стереотип. М.: Рус. яз., 2001. 832 с. (Т. 3), 823 с. (Т. 2), 828 с. (Т. 1).
30. Фразеологічний словник української мови. Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук, думка, 1993. 984 с.
31. Longman Language Activator Dictionary. Longman House, 1996. 1587 p.
32. The Oxford English Reference Dictionary. Edited by J. Pearsall and B. Trumble. Oxford, New York: Oxford University Press, 1995. 1764 p.
33. Room A.R.W. Dictionary of Great Britain. Moscow: Russky Yazyk Publishers, 1999. 559 p.

References

1. Alefirenko, N. (2012), *Lingouculturology: Value and Sense of Language Space [Lingvokul'turologija: cennostno-smyslovoe prostranstvo jazyka]* : ucheb. posobie. 2-e izd. М.: Flinta: Nauka1 288 p.

2. Bondarenko, I. (2016), *Strive for Love: The Anthology of Japanese Female Poetry* [Zhaga kohannja. Antologija japons'koï zhinochoï poezii] (IV-XX st.) K.: Vidavnicij dim D.Burago, 512 p.
3. Vorob'ev, V. (2008), *Linguoculturology* [Lingvokul'turologija]: Monografija. M.: RUDN, 336 p.
4. Gavrilovich, O. (2012), *Zoomorphic Culture Code in Belarus, Russian and English Phraseology: Comparative Analysis* [Zoomorfnyj kod kul'tury vo frazeologii belorusskogo, russkogo i anglijskogo jazykov: sravnitel'no-sopostavitel'nyj analiz], Filologichni traktati, T. 4, № 1, pp. 23-28.
5. Zinchenko, V., Zusman, V., Kirnose, O. (2007), *Cross-Cultural Communication: From Systemic Approach to Synergetic Paradigm* [Mezhkul'turnaja komunikacija: Ot systemnogo podhoda do synergeticheskoy paradigmy], M.: Flinta: Nauka, 224 p.
6. Kalko, V. (2019), *Ukrainian Paremia: Semantics, Syntactics, Pragmatics* [Ukrains'ki paremii: semantika, sintaktika, pragmatika] : Monografija. Cherkasi: Vidavec' Chabanenko Ju.A, 562 p.
7. Kireeva, I. (2008), *Structural-semantic and Pragmatic Features of English Linguocultural Code "Flora"* [Strukturno-semanticheskie i pragmaticheskie harakteristiki anglijskogo lingvokul'turnogo koda «flora» : Avtoref. diss.... kand. filol. nauk]. Samara, 2008, 22 p.
8. Kovshova, M. (2012), *Linguocultural Method in Phraseology: Culture Codes* [Lingvokul'turologicheskij metod vo frazeologii: Kody kul'tury]. M. : Knizhnyj dom «LIBROKOM», 456 p.
9. Krasnobaeva-Chorna, ZH. (2016), *Linguophrasemic Axiology: Paradigm-Categoric Aspect* [Lingvofrazemna aksiologija: paradigmal'no-kategorijnij vimir] : monografija. 2-e vid., vipr. i dop. Vinnicja: TOV «Nilan-LTD», 416 p.
10. Krasnyh, V. (2005), *Linguoculture Coordinate System in the Prism of HOMO LOQUENS* [Sistema koordinat lingvokul'tury skvoz' prizmu HOMO LOQUENS]. Jazyk. Kul'tura. Soznanie, P. 61-69.
11. Maslova, V. (2004), *Linguoculturology* [Lingvokul'turologija] : Uchebnoe posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij. M.: Izd. centr «Akademija», 208 p.
12. Maslova, V. (2007), *Homo lingualis in Culture* [Homo lingualis v kul'ture] : Monografija . M.: Gnozis, 320 p.
13. Matuzkova, E. (2013), *Culture as a Key Notion of XXI century Linguoculturology* [Kul'tura kak kljuchevoe ponjatje lingvokul'turologii XXI veka]. Naukovi zapiski. Serija „Filologichna”. Ostrog: Vidavnictvo nacional'nogo universitetu „Ostroz'ka akademija”. Vip. 21.
14. Matuzkova, E. (2013), *Identity as Interaction of Language, Culture and Communication* [Identichnost' kak produkt vzaimosvjazi jazyka, kul'tury i komunikacii]. Novye paradigmy i novye reshenija v sovremennoj lingvistike; gl. red. M.V. Pimenova. Kemerovo, Vyp, 2. pp. 39-41.
15. Matuzkova, E. P. (2014), *Identity and Linguoculture; Methodology of Study* [Identichnost' i lingvokul'tura: metodologija izuchenija] : monografija. Odessa: Izdatel'stvo KP OGT, 333 p.
16. Matsumoto, D. (2008), *Culture and Psychology. People Around the World* [Chelovek, kul'tura, psihologija. Udivitel'nye zagadki, issledovanija i otkrytija]. SPb.: Prajm-EVROZNAK, 668 p.

17. Privalova, I. (2005), *Interculture and Verbal Sign (Linguocognitive Basics of Intercultural Communication)* [*Interkul'tura i verbal'nyj znak (lingvokognitivnye osnovy mezhkul'turnoj kommunikacii)*] : Monografija. M.: Gnozis, 472 p.
18. Rapaj, K. (2008), *The Culture Code: An Ingenious Way to Understand Why people Around the World Live and Buy as They Do* [*Kul'turnyj kod: Kak my zhivem, chto pokupaem i pochemu*]. M.: Al'pina Biznes Buks, 167 p.
19. Savchenko, L. V. (2013), *Phenomenon of Spiritual Culture Ethnic Codes of in Ukrainian Phraseology: Etymological and Ethnolinguistic Aspect* [*Fenomen etnokodiv duhovnoi kul'turi u frazeologii ukrains'koï movi: etimologichnij ta etnolingvistichnij aspekti*] : Monografija. Simferopol': Dolja, 600 p.
20. Selivanova, O. O. (2012), *The World of Mind in Language* [*Svit svidomosti v movi. Mir soznaniya v jazyke*] : Monografichne vidannja. Cherkasi: Ju. Chabanenko. 488 p.
21. Sdobnikov, V. (2007), *Theory of Translation* [*Teorija perevoda*] : uchebnik dlja studentov lingvisticheskikh vuzov i fakul'tetov inostrannyh jazykov. M.: FST :Vostok-Zapad, 448 p.
22. Teliia, V. (1996), *Russian Phraseology: Semantic, Pragmatic and Linguocultural Aspects* [*Russkaja frazeologija. Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokul'turologicheskij aspekty*]. M.: Shkola «Jazyki ruskoj kul'tury», 288 p.
23. Ter-Minasova, S. (2000), *Language and Cross-Cultural Communication* [*Jazyk i mezhkul'turnaja komunikacija*] : Ucheb. Posobie. M.: Slovo, 624 p.
24. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2005), *Phraseology of Modern Ukrainian Language* [*Frazeologija suchasnoi ukrains'koï movi*] : Posibnik dlja studentiv filologichnih fakul'tetiv vishnih navchal'nih zakladiv. Lugans'k: Al'ma-mater, 400 p.
25. Chibor, I. S. (2016), *Mythological Ethnic Culture Code in Ukrainian Phraseology* [*Reprezentacija mifologichnogo etnokodu kul'turi v ukrains'kij frazeologii*] : Avtoref. dis.... kand. filol. nauk]. Chernivci, 20 p.
26. Szerszunowicz, J. (2009), *The Linguo-cultural Analyses of European Phraseological Units in a Contrastive Perspective. Phraseology, Corpus Linguistics and Lexicography*. Japan: Kwansai Gakuin University Press. P. 115-132.

Slovníki

27. *English-Ukrainian Phraseology Dictionary* [*Anglo-ukrains'kij frazeologichnij slovník*]. (2005), Uklad. K. T. Barancev. 2-ge vid., vipr. K.: T-vo "Znannja", KOO, 1056 p.
28. *Culturology* [*Kul'turologija*], (2007),. Jenciklopedija. V 2-h t. Tom 1. Glavnyj redaktor i avtor proekta S.Ja. Levit. M.: «Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija» (ROSSPJeN), 1392 p.
29. *New Big Englis-Russian Dictionary* [*Novyj Bol'shoj Anglo-Russkij Slovar*], (2001),. V 3 t. Pod obshh. ruk. Ju. D. Apresjana. 6-e izd., stereotip. M.: Rus. jaz., 832 p. (T. 3), 823 p. (T. 2), 828 p. (T. 1).
30. *Phraseological Dictionary Of Ukrainian language* [*Frazeologichnij slovník ukrains'koï movi*], (1993),. Uklad. V. M. Bilonozhenko ta in. K.: Nauk. dumka, 984 p.
31. *Longman Language Activator Dictionary*, (1996), Longman House, 1587 p.
32. *The Oxford English Reference Dictionary*, (1995),. Edited by J. Pearsall and B. Trumble. Oxford, New York: Oxford University Press, 1764 p.
33. Room, A.R.W., (1999), *Dictionary of Great Britain*. Moscow: Russky Yazyk Publishers, 559 p.

Е. П. Матузкова,

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
заведующая кафедрой теории и практики перевода*

ЛИНГВОКУЛЬТУРА КАК СОПРЯЖЕНИЕ ЯЗЫКА, КУЛЬТУРЫ И СОЗНАНИЯ

Статья посвящена исследованию механизма сопряжения языка, культуры и сознания этноса. Интерес современной лингвистики к изучению проблем взаимодействия указанной триады в жизнедеятельности общества объясняет актуальность представленной статьи. Актуальность темы исследования также определяется эволюцией лингвокультурологии как самостоятельной интегративной дисциплины современного социогуманитарного знания.

Ключевые слова: культура, лингвокультура, лингвокультурология, синергия, сознание, язык.

O. P. Matuzkova,

*Odesa I. Mechnikov National University,
Head of Translation Department*

LINGUOCULTURE AS SYNERGY OF LANGUAGE, CULTURE AND MIND

The article focuses on dynamic language-culture-mind correlation in the context of linguoculturology. This linguocultural research is a version of cultural studies which places language at its heart. At an everyday, human and scientific level linguocultural interests, pursuits and problems have never been more important. The subject matter of this article is therefore crucially topical and reflects the current demand of modern linguistics for new and profound research in this sphere. The topicality is also determined by the linguoculturology evolution into integrative interdisciplinary field of modern humanitarian knowledge in which perspectives from different disciplines can be selectively drawn on to examine the relations of culture, mind and language. The research object is the linguoculture as a key concept of XXI century linguoculturology. The subject – dynamic, synergetic mutual interaction of language, culture and mentality reflected in the academic concept and viewed in theoretical and practical aspects. Our study relies substantially on the application of linguistic descriptive methodology and devices. The main aim of the work is to describe the complex mechanism of three fundamental categories interaction. The objective determined the tasks of the research: to clarify and define the much disputed key terms – “linguoculturology”, “linguoculture” “linguocultural code”, “linguocultereme” and to compare some fragments of basic English and Ukrainian linguocultural codes in phraseological systems. The research also highlights how these codes reflect the unique ethnolinguistic world image and continuous dynamic complex process of language, culture and mentality correlation.

Key words: culture, linguoculture, linguoculturology, mind, language, synergy.